

קימי קפלן

אורתודוקסיה בעולם החדש

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

קימי קפלן

אורתודוקסיה בעולם החדש

רבנים ודרשנות באמריקה

(1881-1924)

קימי קפלן

אורתודוקסיה בעולם החדש
רבנים ודרשנות באמריקה
(1881-1924)

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' ישעיהו גפני (יו"ר), צבי יקותיאל, פרופ' ג'רמי כהן,
פרופ' רוברט ליברלס, ד"ר מנחם מור, פרופ' שמואל פיינר, פרופ' יוסף קפלן
מרכזת המערכת: מעין אבינרי-רבהון

התקין והביא לדפוס: יצחק כהן

ספר זה ראה אור בסיוע
קרן לוציוס נ' ליטאואר, ניו יורק
קרן קורט, סן פרנסיסקו
הקתדרא לתולדות הרבנות באירופה בדורות האחרונים
ע"ש יקותיאל וחנה קליין, אוניברסיטת בר-אילן
הקרן ע"ש אלכסנדר ד' דושקין, ליד המכון ליהדות זמננו,
האוניברסיטה העברית בירושלים
משרד המדע, התרבות והספורט

© Copyright by The Zalman Shazar Center for Jewish History, Jerusalem

Printed in Israel, 2002

מסת"ב 965-227-158-6-6 ISBN

Catalogue No. 185-483 מספר קטלוגי

© כל הזכויות שמורות למרכז ולמנן שור לתולדות ישראל, תשס"ב

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד ממוחשב: מרכז ולמן שור

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית ('גרף חן') בע"מ

כולם בירושלים

לנשים בחיי

אמי לאה, רעייתי רחל, ובנותינו מירב ומאירה

תוכן העניינים

9	פתח דבר
13	מבוא
14	1. תקופת ההגירה הגדולה והאורתודוקסיה היהודית באמריקה
39	2. הדרשה וספרות הדרוש כמקורות היסטוריים
66	3. הערות מתודולוגיות וטכניות
70	פרק ראשון: רבנים ודרשנים מהגרים: עיון ביוגרפי והיסטורי-חברתי
70	1. הרבנים והדרשנים בעולמם המזרח אירופי
82	2. ממזרח אירופה לאמריקה
101	3. חבלי קליטה ב'עולם החדש'
112	פרק שני: הדרשן, הדרשה, הקהל וספרות הדרוש בזמנם ובמקומם
112	1. הדרשה בזמנה ובמקומה
145	2. ספרות הדרוש של הרבנים והדרשנים
164	פרק שלישי: מקורותיו ועולמו התודעתי של הדרשן
164	1. מקורות, משלים ודימויים
175	2. הדרשה המתנגדית המזרח אירופית במאה התשע-עשרה
180	פרק רביעי: תקופת ההגירה הגדולה בראי הדרוש האמריקני האורתודוקסי
180	1. עליית הדרוש וירידת הדורות
195	2. יהדות מזרח אירופה בתודעת הרבנים והדרשנים המהגרים
209	3. משמעות ההגירה ודמות המהגרים בספרות הדרוש האורתודוקסית

222	4. דמותה ודימויה של אמריקה בדרוש האורתודוקסי
243	5. עתיד היהדות באמריקה
254	פרק חמישי: אידיאולוגיה, דרשנות ומציאות היסטורית
254	1. תפיסות היסטוריות-תיאולוגיות
260	2. היחס לתנועת הרפורמה ודימויה
285	3. מקומה של הציונות בקרב הרבנים והדרשנים המהגרים
303	סיכום
303	1. תהליכי רצף ותמורה בדרשותיהם של הרבנים והדרשנים המהגרים
312	2. האם הצליחו הרבנים והדרשנים המהגרים?
325	נספחים
327	תמונות רבנים ודרשנים
331	נספח ביוגרפי
352	נספח ביבליוגרפי
364	רשימת קיצורים
381	מפתחות

פתח דבר

חויית הנבירה בפרק מן העבר כמוה כמבוך, על כל אתגריו – אדם משער למה הוא נכנס אך אינו יודע אם וכיצד ייצא, מה ייקרה על דרכו וכיצד הדבר ישפיע על מסלול התקדמותו. הדברים נכונים שבעתיים כאשר מדובר במבוך שמעטים פקדו אותו, ורק חלקם השאירו את רשמייהם מההליכה בו. על אף הפופולריות של רבים מהרבנים ומהדרשנים האורתודוקסים בקרב דור המהגרים בזמנם ובמקומם, תולדות חייהם, כתיבהם ופועלם נזנחו באופן בולט במחקר האקדמי. מרבית צאצאיהם, אשר אינם נמנים על הזרם האורתודוקסי וחלקם אף אינם בעלי זהות יהודית כלשהי, אינם מתכבדים, בלשון המעטה, באותם אישים, דבר אשר הביא רבים מהם להשליך לאשפה את שהותירו זקניהם. מעטים בלבד טרחו לשמר חומרים בעלי ערך היסטורי, ורק חלקם מסרום לארכיונים ולספריות. כלומר, בעוד שחלק מהתמונה הכוללת נתבהר כתוצאה מכינוס המקורות הפזורים והחלקיים, עדיין אנו חסרים רבים ממרכיביה. לכן, ספר זה אינו ממצה את הדיון בדמויות ובנושאים הכלולים בו. הוא מוסיף על הידע שנצטבר עד כה, מציע דרכים נוספות לבחון אישים ונושאים אלה, ומתמקד במרכזיותן ובחשיבותן של הדרשה וספרות הדרוש להבנת ההיסטוריה הדתית של יהודי אמריקה וחוייתם הדתית של היהודים בארץ זו, עם כל הקשיים הכרוכים בשימוש במקורות אלה כמקור היסטורי.

אף שחומר רב נעלם ואיננו, הרבה ספרים ומקורות נשתמרו בספריות ובארכיונים שונים, שהכניסה אליהם מזמנת תמיד חוויות, הפתעות ואכזבות. במאמר משנת תרס"ב מתאר ראובן ברייניץ ברגישות נדירה את חויית ההליכה לספרייה, ובין השאר הוא כותב כך:

זה שנים אחדות הנני הולך בכל יום אל הביבליותיקה הקיסרית לקרוא שם בספרים ולפעמים גם לעבוד את עבודתי הספרותית. ובכל פעם שאני בא אל האולם הגדול והגבוה המלא ספרים בכל ארבעת קירותיו, הנני מרגיש את הרגש אשר אוהב־כסף היה מרגיש בבואו אל אוצר־המלך... הנני סוקר בסקירה אחת את כל הספרים הרבים אשר מימיני ומשמאלי, למעלה ולמטה, וכמו רעד, כמעט הייתי אומר "חרדת־ק[ו]ן[ו]דש", יעבור בכל יצורי גוי... בבית הזה הנני מוצא ספרים בכל מדע וחכמה, בכל שפה ולשון, ספרים בכל הנוגע לאדם בעבר ובהו[ו]נה, וגם ע"ד (=על דבר) תלומותיו בעתיד... ומחשבותיו של היחיד, יהיה

מי שיהיה, הולכות ומשתקעות, מתקטנות ומתבטלות בו יותר ויותר. אני וחברי באים אל הבית הזה ימים ושנים, ולא עלתה ביד[ני]נו ללקק מעל הים הזה רק טי[ן]פות אחדות, והטי[ן]פות האלה לא לבד כי לא ישברו את הצמאון כי אם עוד יגדילוהו.¹

תיאור זה קולע לתחושותי בהיכנסי לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים (להלן ביסל"א), המכיל את האוסף הטוב ביותר של ספרות הדרוש הגדונה בספר זה. יצאתי נשכר ממסירותם, מייעלותם ומאדיבותם של עובדי מוסד זה. נסתייעתי בספריות נוספות וזכיתי לעזרתם של ספרנים וספרניות רבים במוסדות אלה: אוניברסיטת בר-אילן, אוניברסיטת ברנדייס, אוניברסיטת הרווארד, אוניברסיטת פיטסבורג, היברו יוניון קולג' בסניסניטי, הסמינר התיאולוגי היהודי וישיבה יוניברסיטי. הוא הדין לארכיונים שנעזרתי באוספים המצויים בהם וקיבלתי את רשותם לצטט מהם: הארכיון הציוני המרכזי, ירושלים; המכון לתצלומי כתבי יד, ביסל"א; American Jewish Archives (AJA); American Jewish Historical Society (AJHS); Yeshiva University Archives; The Library of the Jewish Theological Seminary of America, ועובדיהם המסורים, שדיעותיהם פתחו בפני תמיד כיווני עניין חדשים. לבסוף, התמונות והמסמכים שצורפו לספר מקורם במכון לתצלומי כתבי יד, ביסל"א, במשפחת לוין מפיטסבורג (תמונתו של הרב זיויץ), ב־AJA וב־AJHS.

יסודו של ספר זה בעבודת דוקטורט שנכתבה באוניברסיטה העברית בירושלים ואושרה בשנת תשנ"ו. במהלך השנים שעברו מאז הגשת העבודה זכיתי להערות רבות שהעמידוני על שגיאות ואי־דיוקים רבים. כמו כן הצטברו מקורות נוספים ונתבררו ונתחדדו דברים שניסחם הקודם מעיד יותר מכל על כך שהם לא היו ברורים ומובנים היטב לכותבם. כל אלה חייבו עיבוד מחדש, ואף שתשתית העבודה נשארה – אין עמוד שלא באו בו תיקונים, ומעטים הם המשפטים וההערות שגותרו כפי שהיו. רובו הגדול של פרק המבוא על שני חלקיו נכתב מחדש, והוא מתייחס לשורה ארוכה של נושאים שלא נדונו כלל בעבודה הנזכרת.

את עיקר עיצוב דרכי במחקר אני חב למורי, פרופסור יוסף דן, אשר הדריכני במסירות אין קץ בכל שלבי המחקר, כתיבת העבודה ועיבוד הספר. אין בפי מילים הראויות לתאר את אשר הרווחתי מעצתו הנבונה, מביקורתו הנוקבת והחדה כתער, ומתמיכתו וסיועו בכל דבר ועניין. ביקורתו, שניתנה תמיד בעדינות ובסבר פנים יפות,

1 ר' בריינין, 'בבית עקד ספרים', האשכול, ד (תרס"ב), עמ' 62. וראו עוד תיאוריו לאורך המאמר, עמ' 62–65.

קפדנותו ותביעתו הבלתי מתפשרת למחקר נטול פניות, הותירו בי חותם עמוק, ואני מוקיר במיוחד את הידידות שנרקמה בינינו.

שורה של חוקרים וחוקרות סייעו בידי, כל אחד על פי דרכו, בעיצוב המחקר, בבירור פרטים שונים, בכך שקראו בתשומת לב פרק או פרקים בשלבים שונים של גיבושם ובתמיכה, עצה ועידוד: יעקב אלבוים, רחל אליאור, אלישבע באומגרטרן, מנחם בלונדהיים, גרשון בקון, ישראל ברטל, ג'פרי גורוק, אריה גרטנר, משה דייוויס ז"ל, מרדכי זלקין, אלי לדרהנדלר, צ'ארלס ליבמן, אייל מירון, אודי מנור, יעקב ר' מרכוס ז"ל, חיים טולוביצ'יק, מרק ספרשטיין, יונתן ד' סרנה, אברהם קארפ, בני קרויט, שאול שטמפר ויוסף שלמון.

חז"ל מציינים בפרקי אבות, ש"אם אין קמח אין תורה, ואם אין תורה אין קמח", ודרשנים אחדים ציינו שהכל מתחיל ונגמר בקמח! נתמזל מזולי ועבודת הדוקטורט וזתה לתמיכתם של המכון למדעי היהדות באוניברסיטה העברית; קרן הזיכרון לתרבות יהודית, ניו-יורק; הקרן ע"ש דב סדן, אוניברסיטת תל-אביב; ופרס ע"ש ברנרד ואודרי רפפורט מטעם ה־American Jewish Archives. עיבוד העבודה לספר נתאפשר הודות למלגת פוסט-דוקטורט מטעם קרן עמיתי קרייטמן, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 1997–1999. ההוצאות הכרוכות בהבאת הספר לדפוס הן רבות וללא עזרתן של קרן לוציוס נ' ליטאואר, ניו-יורק, קרן קורט, סן פרנסיסקו, הקתדרא לתולדות הרבנות באירופה בדרורות האחרונים ע"ש יקותיאל וחנה קליין, אוניברסיטת בראיילן והקרן ע"ש אלכסנדר ד' דושקין שלידי המכון ליהדות זמננו, האוניברסיטה העברית בירושלים, לא היה הספר רואה אור.

הערות מועילות נתקבלו מהקוראים האנונימיים מטעם מערכת הפירסומים של מרכז זלמן שזר, ואני מודה להם על שהקדישו מזמנם ואת תשומת ליבם. עובדי מרכז זה, מר יצחק כהן, ששקד על העריכה הלשונית של הספר וליווה אותו עד לפירסומו, גב' מעין אביניר-רבהון, גב' אלה חכימי, מר יחזקאל חובב והמנכ"ל מר צבי יקותיאל, עמלו במסירות ובקפידה, איש איש בתחומו, על הכנת הספר לדפוס.

אין בפי את המילים הראויות להביע את הערכתי והוקרתי לכל המוסדות, הקרנות והאנשים הנזכרים, ואני אסיר תודה לכל אחד ואחת מהם על סיועם הרב.

בני משפחתי היטו תמיד אוחז קשבת והיוו מקור לעידוד ולתמיכה: אמי, הורי אשתי – מרילין וברטרם בד, דודי – דוד ודידה פרנקל, סבתי וסבי, עו"ד נפתלי ליפשיץ ז"ל, אשר שמח לראות את הראשון מבין נכדיו מקבל תואר דוקטור. העדרו בעת הופעת ספר זה מעציב ועושה את שמחתי לחלקית בלבד.

רעייתי, רחל, השלימה ומשלימה עם רדיפתי אחר כל פרט בתולדות חייהם של הרבנים והדרשנים וכל דבר כתוב שיצא מתחת ידם, וקיבלה בהבנה את העובדה, שמזה כעשר שנים הם היו לחבריי הטובים והקרובים ביותר. לעולם אהיה לה בעל חוב על

פתח דבר

עזרתה, תמיכתה, סבלנותה ואהבתה לאורך השנים, ועל היותה המבקרת החריפה ביותר של כל דבר היוצא מתחת ידי. החוויה הנמשכת ורצופת החידושים וההפתעות של חיים במחיצת בנותינו, מירב ומאירה, העמידה את העיסוק האקדמי במקומו הנכון במירקם החיים, ואני אסיר תודה להן על כך.

קימי קפלן

ירושלים, תשס"א

ספר זה עוסק בתולדות חייהם ובדרשותיהם של רבנים ודרשנים אורתודוקסיים אשר היגרו ממזרח אירופה לאמריקה בתקופת ההגירה הגדולה (1881–1924). הוא מתמקד בדרשה בבית הכנסת, שהיא חלק חשוב ומרכזי בחיי הדת של יהודי אמריקה, ומסב את תשומת הלב לפרק נוסף בהיסטוריה הדתית של יהדות אמריקה. היסטוריה זו ותולדות הדרשה וספרות הדרוש היהודיים בעידן המודרני לא זכו, למיטב ידיעתי, להתייחסות הראויה במחקר האקדמי.¹ חיבור זה משיק למספר נושאים אשר זכו לתנופה מחקרית

1 בניגוד לתנופה המחקרית העצומה בשני תחומים אלה בהיסטוריה הכללית. לכמה מחקרים מרכזיים על ההיסטוריה הדתית של אמריקה והאסכולות המרכזיות שנתגבשו בתחום זה, ראו: S. Ahlstrom, *A Religious History of the American People*, New Haven 1972; C.L. Albanese, *America: Religions and Religion*, Belmont, CA 1992 (second ed.); R. Baird, *Religion in America*, New York 1856; J. Butler, *Awash in a Sea of Faith: Christianizing the American People*, Cambridge, MA 1992; E.S. Gaustad, *A Religious History of America*, New York 1990; D.D. Hall, *Worlds of Wonder, Days of Judgment: Popular Religious Belief in Early New England*, Cambridge, MA 1989; R.T. Handy, *The Protestant Quest for a Christian America, 1830–1930*, Philadelphia 1967; W.R. Hutchison, *The Modernist Impulse in American Protestantism*, Cambridge, MA 1976; Idem (ed.), *Between the Times: The Travail of the Protestant Establishment in America, 1900–1960*, Cambridge, UK and New York 1989; M.E. Marty, *Pilgrims in Their Own Land: Five Hundred Years of Religion in America*, New York 1984; P. Miller, *Errand Into the Wilderness*, Cambridge, MA 1956; Idem, *The New England Mind: The Seventeenth Century*, New York 1939; R.L. Moore, *Religious Outsiders and the Making of Americans*, New York 1986; H.R. Niebuhr, *The Kingdom of God in America*, New York 1959; Idem, *The Social Sources of Denominationalism*, New York 1929; M.A. Noll, *A History of Christianity in the United States and Canada*, Grand Rapids, MI 1992; R.A. Orsi, *The Madonna of 115th Street: Faith and Community in Italian Harlem, 1880–1950*, New Haven 1985; A.M. Schlesinger, *A Critical Period in American Religion, 1875–1900*, Philadelphia 1967; W.W. Sweet, *The Story of Religion in America*, New York 1930; Idem, *Religion in the Development of American Culture, 1765–1840*, New York 1952; Idem, *Religion on the American Frontier*, New York 1964; F.J. Turner, *The Frontier in American History*, New York 1920 Stout and D.G. Hart (eds.), *New Directions in American Religious History*, New York and Oxford 1997; T.A. Tweed (ed.), *Retelling U.S. Religious History*,

נסיבות דמוגרפיות, פוליטיות, כלכליות ואחרות העמידו את יהדות מזרח אירופה ויהודיה בפני שורה של משברים, בעיות ואתגרים חומריים ורוחניים בעשורים האחרונים של המאה התשע-עשרה. מציאות קשה זו הניחה את התשתית להגירה הגדולה לאמריקה, במהלכה חצו כשניים וחצי מיליון יהודים את האוקיינוס האטלנטי.

ספר זה מציב פרק בהיסטוריה הדתית של המהגרים היהודיים והנהגתם הרוחנית, בעזרת מעקב אחר תולדות חייהם, דרשותיהם ודרושיהם של רבנים ודרשנים אורתודוקסיים מהגרים. הוא דן בשורה של נושאים הנוגעים למציאות החיים במזרח אירופה ובאמריקה ולדימוייה של מציאות זו, ובהם: שורשיהם המזרח אירופיים של הרבנים והדרשנים; מניעי הגירתם לאמריקה וחבלי קליטתם והתאקלמותם בה; מעמדם; מקומה, תפקידיה וחשיבותה של הדרשה במירקם חייהם של המהגרים היהודים; תפיסתם של הרבנים והדרשנים את התמורות והטלטלות העוברות על העם היהודי במזרח אירופה ובאמריקה, והאתגרים שבפניהם הוא ניצב; פעילותם הציונית ותחזיתם הפסימית ביחס לעתיד היהדות באמריקה.

0 0185000483 1
דאנאקוד 185-483

עיצוב העטיפה: נדעון דן